

De Geelbuikvuurpad: perspectief voor een Natura 2000-soort in zeer ongunstige staat

In het Natura 2000-Doelendocument van het ministerie van LNV staan de stoplichten voor de Geelbuikvuurpad (*Bombina variegata*) voor alle vier beoordelingsaspecten op rood: voor zijn verspreiding, voor de omvang van de populatie, voor de toestand van het leefgebied en voor het toekomstperspectief. Rood betekent 'zeer ongunstig'. De slechte toestand van de populatie van de Geelbuikvuurpad leidde in 2000 tot een speciaal Beschermingsplan voor de Geelbuikvuurpad en de Vroedmeesterpad (Lenders, 2000), omdat gebleken was dat het 'Actieplan tot behoud en herstel van de Zuid-Limburgse amfibieën' uit 1982 voor deze twee soorten niet gewerkt had. Dit artikel beschrijft de huidige situatie en het toekomstperspectief voor deze bijzondere Natura 2000-soort.

Een bijzondere Natura 2000-soort

Van de 36 Nederlandse soorten van Bijlage II van de Habitatrictlijn zijn er twee volgens alle vier beoordelingsaspecten zeer slecht aan toe: naast de Geelbuikvuurpad ook het Pimpernelblauwtje (*Maculinea teleius*). Vanouds kwam de Geelbuikvuurpad in Zuid-Limburg op een groot aantal plaatsen voor. Rond 1960 zette echter de achteruitgang van de Geelbuikvuurpad in. Met name door onderzoek van Van Nieuwenhoven-Sunier et al. (1965) ontstond er in de jaren zestig een redelijk beeld van de verspreiding van de Geelbuikvuurpad in Zuid-Limburg (fig. 1). Tijdens dit onderzoek werd de soort in ca 80 wateren verspreid over het Mergelland aangetroffen. Volgens Ter Horst (1959) was de populatie van de Geelbuikvuurpad toen nog stabiel. In 1975 resteerden er echter nog maar zeventien vindplaatsen, in 1980 nog slechts vijf en in 2000 vier (Lenders, 2000). Na 1960 is de populatie dus hard achteruitgegaan.

Al omstreeks 1955 creëerde Staatsbosbeheer een geelbuikvuurpadreservaatje in de vorm van de poel voor de Gerendalshoeve. Honderden exemplaren plantten zich hier toen voort (ter Horst, 1959), maar dit aanvankelijke succes bleek niet duurzaam. Ook elders in Europa is de soort verdwenen, dan wel sterk achteruitgegaan en in zijn voortbestaan bedreigd. Deze sterke achteruitgang was voldoende aanleiding om de soort in de Habitatrictlijn op te nemen. Uit België is de Geelbuikvuurpad in de jaren tachtig van de vorige eeuw verdwenen (Parent, 1997). Op Duits grondgebied, ten oosten van Aken, is nog een klein aantal populaties nabij Zuid-Limburg aanwezig. Gezien de ligging en de afstand tot de Nederlandse populaties is echter geen uitwisseling te verwachten. De voornaamste oorzaak van de achteruitgang in Limburg is het ontbreken van geschikte voortplantingswateren door vergaande cultivering van het landschap (asfal-

teren, verdwijnen overhoekjes, verdroging, schaalvergroting enz.) en de sterke afname in oppervlak en kwaliteit van zuid(oost)elijk geëxponeerde landschapselementen. Hierdoor zijn microgradiënten in vocht en temperatuurhuishouding, die voor de Geelbuikvuurpad van levensbelang zijn, verdwenen of sterk genivelleerd.

Beschermingsplannen en Natura 2000

Als uit te breiden huidige vindplaatsen noemt het Beschermingsplan 2000-2004 de westrand van het Plateau van Margraten (met als kern Groeve 't Rooth) en de noord-oostzijde van dat plateau (met als kern het Gerendal) (fig. 2). Volgens het plan waren er toen 50 Geelbuikvuurpaden in Nederland en dat zouden er in die twee gebieden in totaal 1500 moeten worden. In het Beschermingsplan 2000-2004 wordt de in 1982 bij Wahlwiller op particulier terrein geïntroduceerde populatie niet genoemd. De tweede doelstelling was het scheppen van twee nieuwe leefgebieden, eventueel door introductie, op de Zuidelijke Geuldalhelling ten westen van Valkenburg en op het Plateau van Landsrade tussen de Gulp en de Geul. Ook in deze twee nieuwe gebieden zouden uiteindelijk, na pakweg vijftien jaar, 1500 Geelbuikvuurpaden moeten leven. De ontwikkeling van een nieuw leefgebied op de Zuidelijke Geuldalhelling is inmiddels van start gegaan. Anno 2006 waren er inclusief Wahlwiller zo'n 250 Geelbuikvuurpaden in Nederland (fig. 3). In 2001 werd de Julianagroeven vanuit Groeve 't Rooth op eigen kracht opnieuw gekoloniseerd. Met de introductie van Geelbuikvuurpaden is een start gemaakt na de looptijd van het Beschermingsplan: in 2005 in Groeve Blom en in 2006 in de Meertensgroeven, op de Zuidelijke Geuldalhelling. Deze groeves liggen in Natura 2000-gebieden (fig. 4). Het eerste Beschermingsplan is opgevolgd door het Beschermingsplan Vroedmeesterpad & Geelbuikvuurpad in Limburg 2006-2010 (Crombaghs & Bosman, 2006). Dit plan concentreert zich voor de Geelbuik-

Foto 1. De Geelbuikvuurpad (*Bombina variegata*) vraagt een op deze soort afgestemd beheer (foto: Wilbert Bosman).

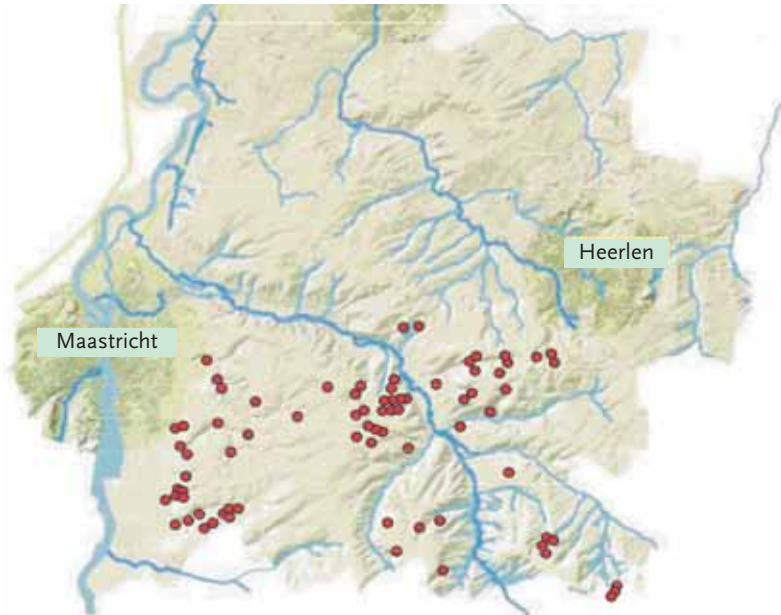

Fig. 1. Verspreiding van de Geelbuikvuurpad in Zuid-Limburg omstreeks 1960 (van Nieuwenhoven-Sunier et al., 1965).

vuurpad op veilig stellen en versterken van populaties in groeves: 't Rooth (van oudsher aanwezig), Julianagroeven (hergevestigd in 2001), Blom (introductie 2005) en Meer- tensgroeven (introductie 2006). In 2008 stopt de exploitatie van Groeve Curfs. Het is de bedoeling dat ook daar Geelbuikvuurpad- den uitgezet worden.

Uiteindelijk resulteert dit in vijf groeves met Geelbuikvuurpaden. Dat aantal staat ook in het Natura 2000-Doelendocument. De drie populaties buiten de groeves (Wahlwiler, Gerendal en Berghofwei) dienen ook ver- sterkt te worden. Het Natura 2000-Profiel- endocument zegt op grond van een consul- tatiebijkomst dat acht populaties met ieder tenminste 200 adulte Geelbuikvuur- padden voldoende zijn voor een 'gunstige staat van instandhouding'. Het Plateau van Landsrade, nog genoemd in het eerste

Beschermingsplan voor introductie, wordt inmiddels niet meer genoemd voor de Geel- buikvuurpad.

In de periode 2000-2004 is 1,3 miljoen euro besteed aan het Beschermingsplan Vroed- meesterpad & Geelbuikvuurpad (Bankert et al., 2006), verreweg het grootste deel daar- van voor de Geelbuikvuurpad. Een deel van de inrichtingsmaatregelen wordt gefinan- cieri uit LIFE gelden in het AMBITION pro- ject (Raeymaekers & Weebers, dit nummer: 273-277) dat in 2004 van start is gegaan.

Herstel van habitats

Voor de Geelbuikvuurpad is ingezet op het creëren van zogenaamde basishabitats. Een basishabitat bestaat uit een complex van grote en kleine waterpartijen die als verblijf- plaats en als voortplantingsplaats gebruikt kunnen worden. Een waterondoorlatende

Kader 1. Aandachtspunten leef- gebied Geelbuikvuurpad

- De soort is sterk gebonden aan een dynamisch leefmilieu. Leefgebieden hebben bijna altijd voor een aanzienlijk deel een zuid(oost)elijke expositie. Pioniersituaties en terreindelen met een jong successiestadium in combinatie met goed ontwikkelde oudere loofbos- sen hebben de voorkeur. De aanwezig- heid van voldoende vochtige terrein- delen en een groot aantal schuilplaat- sen is een vereiste.
- De soort is sterk gebonden aan water. Er bestaat een duidelijk onderscheid tussen voortplantingswateren en ver- blijfswateren; voortplantingswateren zijn altijd dynamisch, niet permanent waterhoudend (maar wel voldoende lang voor de larvale ontwikkeling van zes tot acht weken), relatief klein, vegetatiearm (geen waterplanten) en een open en zonnige ligging.
- Voor de verblijfswateren is voldoende zoninstraling en de aanwezigheid van voldoende schuilmogelijkheden belang- rijk. Voortplantingswateren die perma- nent water blijven houden kunnen over- gaan in verblijfswateren. Ook enigszins beschutte watertjes worden als verblijfs- water gebruikt.
- Het landhabitat rondom de voort- plantings- en verblijfswateren dient bij voorkeur vegetatiearm of in een jong successiestadium te verkeren. In Nederland zijn deze habitats vaak gelegen in de directe omgeving van hel- lingbossen of zuidelijk geëxponeerde terrasranden.
- Overwintering vindt plaats in vorst- vrije hopen, spleten in de bodem en beschutte plaatsen onder hout- en steenstapels. Ook overwinteren Geel- buikvuurpaden op dergelijke plaatsen in hellingbossen.

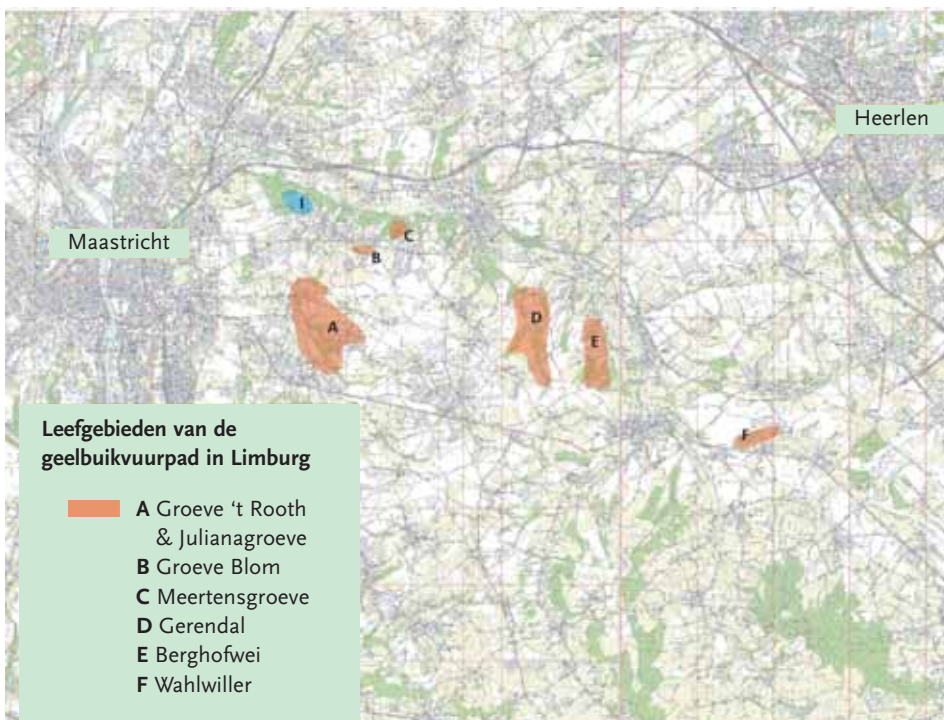
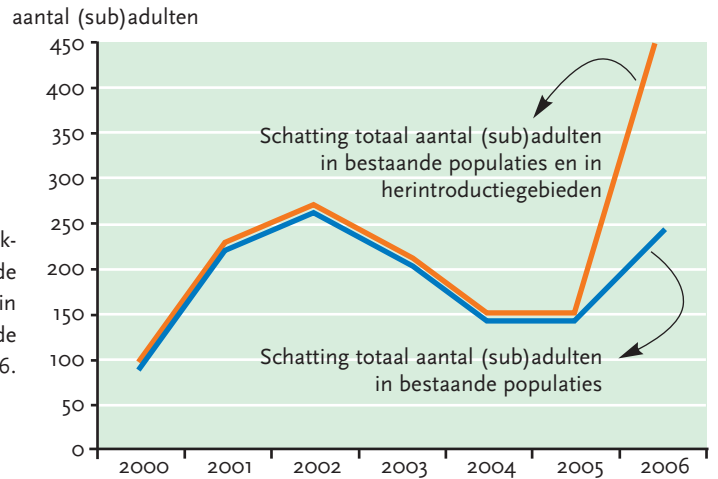

Fig. 2. Ligging van de belangrijkste leefgebieden in Zuid-Limburg voor de Geelbuikvuurpad.

constructie garandeert de waterhoudendheid; mergelblokken en stenen in de directe omgeving bieden beschutting. Bestaande wateren in Zuid-Limburg zijn omgevormd tot een basishabitat en op nieuwe plaatsen zijn basishabitats gecreëerd. Vooral de aanleg van eiafzetplaatsen van de Geelbuikvuurpad is maatwerk: deze wateren moeten een tijdelijk karakter hebben, om langdurig als eiafzetplaats te blijven functioneren. De meest bekende voorbeelden van eiafzetplekken van de Geelbuikvuurpad zijn de zogenaamde karrensporen (foto 2), die zich na een onweersbui her en der in het landschap met water vullen. Dit luistert echter nauw: wanneer ze te vroeg droogvallen (< 7 weken) gaan de larven verloren. Houden ze echter bijna het hele jaar water dan worden ze na een of twee jaar niet meer door de Geelbuikvuurpad gebruikt. Met enige regelmaat droogvallen is dus een absolute vereiste. Het achterwege blijven van behoud en beheer van geschikte eiafzetplaatsen is dan ook één van de oorzaken dat de grootschalige aanleg van poelen in de jaren tachtig weinig effect heeft gehad voor de Geelbuikvuurpad. In de planperiode van de afgelopen vijf jaar krijgt dit aspect van beheer en onderhoud veel aandacht (kader 1). Herstelwerkzaamheden bestonden afhankelijk van de situatie uit verschillende activiteiten. Door achterstallig onderhoud zijn poelen dichtgegroeid, dichtgeslibd of beschaduwd geraakt. Voor de Geelbuikvuurpad is het belangrijk voortplantingswateren regelmatig terug te brengen tot het pioniersstadium. Door het verwijderen van de sliblaag en/of watervegetatie, overhangende ruigte en struweel of boomopslag kan een

Fig. 3. Aantalsontwikkeling van de Geelbuikvuurpad in Nederland in de periode 2000 – 2006.

water weer hersteld worden. Ook het toelaten van vee bij voortplantingswater kan ervoor zorgen dat door vertrapping weer een pioniersstadium ontstaat.

Systembeheer versus soortenbeheer

De groeves in Limburg bieden het beste toekomstperspectief voor de Geelbuikvuurpad. Een geëxploiteerde groeve is uitermate geschikt als leefgebied (kader 1). Groeve 't Rooth is hiervan een goed voorbeeld. Deze groeve is gedeeltelijk heringericht als natuurgebied. Na ontginning ontstaan ondiepe plassen en poelen die een ideale pionierssituatie vormen voor de Geelbuikvuurpad. Groeve 't Rooth is onderdeel van het Natura 2000-gebied Bemelerberg & Schiepersberg en heeft al sinds 1987 de status Beschermd Natuurmonument. In het beheersplan als Natuurmonument zijn ook maatregelen opgenomen voor de Geelbuikvuurpad. Deze groeve herbergt al jaren de grootste en meest stabiele populatie Geelbuikvuurpaden in Nederland. Ook de Meertensgroeve is aange-

wezen als Beschermd Natuurmonument, maar vanwege de aanwezigheid van de Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*). De Meertensgroeve was voor een groot deel dichtgegroeid doordat de grazers, nadat deze tevens een groot deel van de geuldalhelling konden begrazen nog maar weinig in de groeve kwamen. Inmiddels is door actief beheer (kappen en afzetten van bomen en struiken en aanpassing van het begrazingsbeheer) de situatie verbeterd. Bosopslag in groeves is een algemeen probleem, veel (potentieel) habitat gaat hiermee verloren. Hieruit blijkt dat zelfs een Beschermd Natuurmonument dat op grond van de aanwezigheid van Geelbuikvuurpad en/of Vroedmeesterpad is aangewezen nog niet de optimale bescherming voor die soort hoeft te bieden. Dit sluit aan bij een terugkerend probleem van soortbescherming: het reguliere systeemgerichte beheer in natuurterreinen houdt onvoldoende rekening met deze zeldzame soorten. Voor de Meertensgroeve (en andere groeves) zou een beheer gericht op het behoud van pionierssituaties uitkomst bieden. Met inzet van een combinatie van grazers zoals geiten, paarden en varkens en het plaatsen van een raster kan hieraan mogelijk grotendeels worden voldaan.

Enige bijsturing blijft in de toekomst waarschijnlijk wel nodig. Ook het beleid voor de afwerking van groeves na exploitatie is niet gericht op het behoud van een potentieel leefgebied voor de Geelbuikvuurpad. In Zuid-Limburg worden diverse groeves ontgonnen; allen zijn in principe na ontginning potentieel habitat. Eigenaren zijn echter verplicht de groeves bij oplevering te voorzien van 3-5 m dikke lösslaag beplant met bomen, om vervuiling van het grondwater te

Foto 2. Typische eiafzetplek en eiafzet (inzet) van de Geelbuikvuurpad in enkele karrensporen in een holle weg (foto: Paul van Hoof).

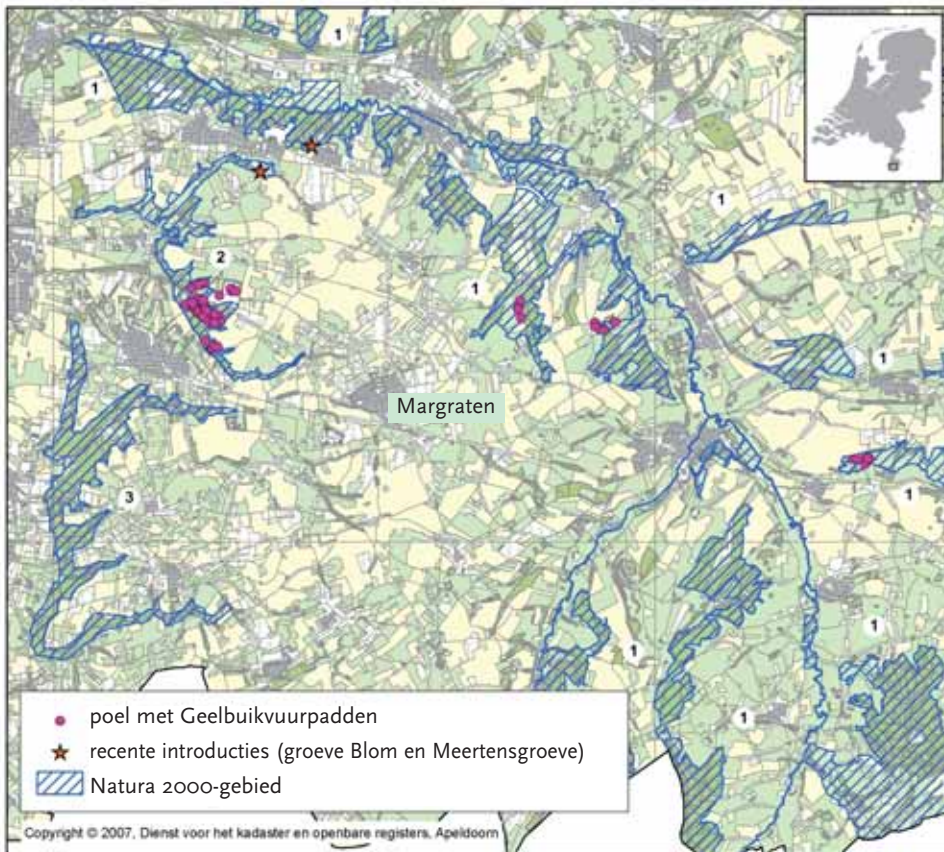

Fig. 4. Verspreiding van de Geelbuikvuurpad in Zuid-Limburg in de periode 2001-2006 en Natura 2000-gebieden.

1 = Geuldal
2 = Bemelerberg & Schiepersberg
3 = Savelsbos

Horst, J.Th. ter, 1959. Iets over de bescherming van reptielen en amfibieën in Zuid-Limburg. De Levende Natuur 62: 138-144.

Nieuwenhoven-Sunier, L. van, P.J.H. van Bree & S. Daan, 1965. Notities over de Geelbuikvuurpad, *Bombina variegata*. Natuurhistorisch maandblad 54 (1): 7-14.

Lenders, A.J.W., 2000. Beschermingsplan Vroedmeesterpad & Geelbuikvuurpad 2000-2004. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's Gravenhage.

Parent, G.H., 1997. Contribution à la connaissance du peuplement herpétologique de la Belgique - Note 10. Chronique de la régression des Batraciens et des Reptiles en Belgique et au Grand-Duché de Luxembourg au cours du XXème siècle. Les Naturalistes belges, 78 (4) : 257-304.

Summary

The Yellow-bellied toad: prospects of a fascinating Natura 2000-species

The Netherlands has assessed the conservation status of the Yellow-bellied toad as bad on all four aspects, which are relevant for Natura 2000: range, population, habitat and future prospects. Because of a strong decline that started already about 1960, species protection plans are being implemented since 2000. Restoration measures have to be continued to improve the conservation status on the long run. The measures focus on quarries, as these are currently the best biotopes. The largest population lives in an active chalkstone pit. In the last few years Yellow-bellied toad larvae have been released in abandoned quarries. More introductions have to take place, because the populations are still too small. The introduction projects can only succeed if they are supported by adequate biotope management.

Drs. W.W. Bosman
RAVON
Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen
e-mail: w.bosman@ravon.nl

Ir. B.H.J.M. Crombaghs
Bureau Natuurbalans-Limes Divergens
Postbus 31070, 6503 CB Nijmegen
e-mail: crombaghs@natuurbalans.nl

Drs. J.B.M. Thissen
Zoogdierverseniging VZZ
Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
e-mail: johan.thissen@vzz.nl

voorkomen. Het verdient aanbeveling om de noodzaak van deze meer dan 25 jaar oude afwerkingrichtlijnen eens zeer kritisch te bezien. Onder de huidige omstandigheden leiden ze onherroepelijk tot een zeer zware aantasting van de natuurontwikkelingskansen in het algemeen en kansen voor de Geelbuikvuurpad in het bijzonder in groeves, nog voordat ze (na exploitatie) tot natuurgebied worden omgevormd.

Levensvatbaarheid

Naast herstel van habitats kan ook uitzetten helpen om de soort sneller uit de gevarezone te krijgen. In 2005 was het zover. Gekweekte larven van Geelbuikvuurpad werden losgelaten in Groeve Blom. In 2006 volgde de Meertensgroeve. In beide groeves zullen drie jaar lang gekweekte larven bijgezet worden. De larven zijn afkomstig van de populatie in Wahlwiller. Ondanks het feit dat er risico's bestaan op inteelt is dit tot op heden nog niet in de uitzetgebieden waargenomen. In het najaar van 2006 waren er in Groeve Blom 227 ± 15 (sub)-adulte Geelbuikvuurpadden aanwezig. Het aantal juvenielen in de Meertensgroeve werd in 2006 geschat op ruim honderd individuen. Enige uitwisseling met de populaties in Duitsland zou, gezien de waarschijnlijk zeer smalle genetische basis van de Geelbuikvuurpadden in Nederland, gewenst zijn, maar onder de huidige omstandigheden (populaties liggen ver van elkaar en het tussenliggende landschap is tegenwoordig over grote afstanden ongeschikt voor de Geelbuikvuurpad) is de kans daarop ongeveer gelijk aan nul.

Aangezien de levensvatbaarheid van de Nederlandse populatie op de lange termijn nog steeds in gevaar is, staat het toekomstperspectief van de Geelbuikvuurpad in het Natura 2000-Doelendocument op rood, dus zeer ongunstig.

Alleen als de (her)introductions in de genoemde groeves lukken, als het beheer in de groeves veel meer wordt afgestemd op het behoud van pionierlevensgemeenschappen (de Geelbuikvuurpad is slechts één van de vele bedreigde soorten uit deze gemeenschap), als groeves na exploitatie niet meer worden afgedekt met metersdikke lagen löss, en als het beheer van leefgebieden van de soort in de toekomst duurzaam wordt geregeld, dan is er nog een toekomst voor de Geelbuikvuurpad in Nederland. Het nauwkeurig opstellen van inrichtingsmaatregelen en een consequent habitatbeheer in de leefgebieden van de Geelbuikvuurpad, is dan ook van groot belang.

Literatuur

Bankert, D., P. Joop & W. Wiersinga, 2006. De soort in zijn element. Evaluatie van een vijftal soortbeschermingsplannen: Steenuil, Vroedmeesterpad en Geelbuikvuurpad, Grote vuurvliender, Grauwe kiekendief en Moerasvogels. Rapport DK nr. 2006/061. Ministerie van LNV, Directie Kennis, Ede.

Crombaghs, B. & W. Bosman (red.), 2006. Platform Geelbuikvuurpad & Vroedmeesterpad. Beschermingsplan Vroedmeesterpad & Geelbuikvuurpad in Limburg 2006-2010. Natuurbalans - Limes Divergens BV & Stichting RAVON, Nijmegen.